

Tanulásban akadályozott tanulók idegennyelv-tanítása során alkalmazott módszerek, tankönyvek

© Meggyesné Hosszu Tímea

SZTE JGYPK Gyógypedagógus-képző Intézet, Szeged

meggyestimea@gmail.com

Az információ robbanás korában a tankönyvek jelenléte továbbra is nélkülözhetetlen a köznevelés számára. A rendszerváltást követően hamarosan új kiadók nagyszámú alternatív kiadvánnyal jelentek meg a tankönyvpiacra. E jelenség azonban a fogyatékos tanulókat kiszolgáló tankönyvpiacra a '90-es évek elején még nem volt jellemző. Az 1993. évi közoktatási törvény megfogalmazta a fogyatékos gyermekek különleges gondozáshoz való jogát, de a törvény fejlesztési törekvései nem jártak együtt a taneszköz- és feltételrendszer javulásával. Az Oktatási Minisztérium 1999-ben rendelte el a fogyatékos tanulók tankönyvhelyzetének felülvizsgálatát. Ezzel egyidejűleg az Oktatási Minisztérium Tankönyv- és Taneszköz Irodája kérdőíves felmérést végzett. Fogyatékos gyermekeket nevelő-oktató intézmények pedagógusait kérdezték a tankönyvellátás helyzetéről. (Kapcsáné Németi, 2000) A válaszadó pedagógus ugyan valamennyi fogyatékosági csoport gyógypedagógiai oktatását, fejlesztését ellátó iskolából került ki (értelmi fogyatékos tanulókat tanító pedagógus 309 fő volt), de mindenképpen érdemes felfigyelnünk arra a vizsgálati eredményre, ami már ekkor problémaként fogalmazódott meg, miszerint az Idegen nyelv műveltségterületen hiányzó tankönyvek pótlására nagy szükség lenne. (Kapcsáné Németi, 2000) Hazánkban a tanulásban akadályozott gyermekek idegen nyelvtanulása, az Idegen nyelv műveltségterület beépítése e populáció általános iskolai oktatásába 2014 szeptemberétől kötelező. Lesznyák és Meggyesné (2014a) a tanulásban akadályozott gyermekek idegen nyelvtanulásának kérdéseit vizsgálva, a taneszköz ellátottság tekintetében a fent említett vizsgálat adataihoz hasonló eredményeket tárt fel. A (gógy)pedagógusok az idegen nyelvtanítás hatékonyságának javítása érdekében legnagyobb arányban a taneszközök fejlesztését jelölték meg (45%). Azon belül a speciális tankönyvek 36 %-ban, a speciális munkafüzetek 23 %-ban, az interaktív tananyagok 14 %-ban, a kép-és szóképek készlet, a CD, DVD, és az egyéb szoftverek 9-9 %-ban jelentek meg a kívánatos taneszközök között. (Meggyesné és Lesznyák, 2014b)

A tanulásban akadályozott tanulók tanulási jellemzői

Az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek nevelési tapasztalatai, pedagógiai szempontú jellemzésük, valamint a nem értelmi fogyatékos, de nehezen tanuló gyermekek rendkívül változatos formában megjelenő tanulási nehézségeinek

kutatása azt eredményezte, hogy e gyermekek közös megjelölésére 1990-es évek második felében a „tanulásban akadályozottak” terminológiát vezette be a gyógypedagógia. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók tehát a tanulásban akadályozott gyermekek körébe tartoznak. Az idegrendszer biológiai és/vagy genetikai okra visszavezethető gyengébb funkcióképessége, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások folytán tartós, átfogó akadályozottságot, tanulási nehézségeket, tanulási képességzavart mutatnak (Mesterházi, 1998). A tanulókra jellemzőek lehetnek a téri tájékozódás, a finommotorika, a figyelemkoncentráció, a bonyolultabb gondolkodási folyamatok, a kommunikáció, valamint a szociális alkalmazkodás fejlődésének eltérései. A munkatempó lassúbb, koncentrációs nehézség áll fenn, az írás-olvasás és számolás jelrendszerének felismerése és alkalmazása nehézségbe ütközik. Az emlékezeti teljesítmény csökkent, a munkamemória-kapacitás eltérő, a tanultak tartós memóriából történő előhívása problémás. Az összefüggések, analógiák felismerése és alkalmazása nehézséget jelent (Jaksa, 2006). E tünetek eltérő mértékben, mindig egyedi kombinációban jelennek meg, a tanulási képesség különböző mértékű fejlődési zavarát eredményezik, és akadályozzák az iskolai tanulás sikerességét (Mesterházi, 1998).

Az idegen nyelv tanítása új terület az enyhén értelmi fogyatékos tanulók oktatásában. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulóktól nagy erőfeszítést követel, ezért az idegen nyelv tanításának és tanulásának céljait a tanulók valós szükségletei, és egyéni fejlettsége alapján kell meghatározni. Az anyanyelven jelentkező nyelvi zavarok nehezítik és sok esetben lehetetlenné teszik az idegen nyelv oktatását.

Az idegen nyelv kiválasztása során szem előtt kell tartani, hogy a különböző idegen nyelvek eltérő nehézséget jelentenek a tanulók számára (Tánczos, 2006). Az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára íródott kerettanterv nem nyelv specifikus, nem határozza meg a tanítandó idegen nyelvet, azonban Meggyesné – Lesznyák (2014a) vizsgálatából az a tendencia rajzolódik ki, hogy az eltérő tantervű iskolák többsége angol nyelvet tanít. A vizsgálatban részt vevő iskolák között egyetlen intézmény volt, ahol német nyelvet tanítanak. A tanítandó idegen nyelv kiválasztásakor mérlegelni kell a nyelvek jellegzetességeit, amelyek bizonyos kognitív zavarok megléte esetén nehezíthetik, vagy éppen megkönnyíthetik az adott idegen nyelv elsajátítását. Az angol esetén nehézséget jelent, hogy a betűket másképp írjuk, mint ahogy ejtjük, ezért a szavak kiejtését egyenként kell megtanulni. Szeriális nehézségek esetén problémát jelent az angol nyelv kötött szórendje, a prepozíciós szerkezetek, a magyartól eltérő igeidők használata. Könnyebbséget jelent viszont, hogy a szóvégi végződések szinte teljesen hiányoznak. A német nyelv esetén könnyebb a betű-hang megfeleltetés, a nyelv fonémarendszere nem tér el jelentősen a magyar nyelvétől. Sok a közös szó és hasonló kifejezés a két nyelvben, azonban a hosszú összetett szavak és mondatok problémát jelenthetnek (Tánczos, 2006).

A nyelvkönyvek általános jellemzői

Az idegen nyelv tanítása és tanulása folyamatában a nyelvkönyvek jelenlétének meghatározó szerepe van. Más iskolai tantárgyakkal összevetve az idegen nyelv tanításának sajátosságaiból eredően a nyelvkönyvek szövegeiben erőteljesebben kidomborodik a tankönyv eszköz- és gyakorlati jellege. A többi közismereti tankönyvnek elsősorban az informatív funkciója dominál. További sajátossága az idegen nyelv tanításának, hogy a tanulók az első leckékkel találkozáskor nem rendelkeznek személyes tapasztalattal a nyelvtanulásról. Más tantárgyak esetén a korábban elsajátított ismereteiket, potenciális tapasztalataikat beépíthetik az új tudományba (tantárgyba), azonban az idegen nyelvek tanulása esetén, a kezdő tanulóknál ez a transzfer kevésbé lehetséges (Hrehovcik, 2002).

A nyelvkönyvek használata mellett legalább annyi érv szól, mint a mellőzésük mellett. Néhány közülük a gyógypedagógusok számára is megfontolandó érv, illetve ellenérv lehet:

- a nyelvkönyv keretet ad, szabályoz, és időben beosztja a tanítási programot
- a tanulók szemében a tankönyv hiánya a célok hiányát jelenti
- a kezdő tanárok számára a tankönyvek biztonságot adnak, útmutatóként, támaszként szolgálnak
- minden tanulócsoportnak sajátos igényei vannak, nincs olyan nyelvkönyv, amely felelni tud valamennyi szükségletre
- a tankönyvek témái nem tudnak megfelelni mindenki érdeklődésének
- a tankönyv akadályozza a pedagógust a kreativitása kiteljesedésében (Ur, 1996).

A nyelvkönyvek elemzése

A törvényi szabályozók értelmében az eltérő tantervű általános iskolák a tanulásban akadályozott tanulók számára tanórai keretek között kötelező jelleggel a hetedik osztálytól kezdik el az idegen nyelv oktatását. A továbbiakban a tanulmány a fent említett vizsgálatok eredményeiből kiindulva, gyógypedagógiai szempontból elemzi a tanulásban akadályozott gyermekek idegen nyelv-tanítása során leggyakrabban alkalmazott nyelvkönyvek megfelelőségét. A tankönyvek kvalitatív elemzése egyrészt a kerettanterv, másrészt a tankönyvet használó tanulók képességei szempontjából igyekszik feltárni a tankönyvek használhatóságát, hatékonyságát. A tanulásban akadályozott gyermekek számára nyelvet tanító (gyógy)pedagógusok a tankönyvhasználat szempontjából három csoportra oszthatók: Vannak, akik használnak tankönyvet, vannak, akik nem használnak, és vannak, akik különböző tankönyvek anyagait ötvözve tanítják az idegen nyelvet. (Meggyesné és Lesznyák, 2014b) Ahol hiány van a szakképzett nyelvtanárból, ott a nyelvtanítás szorosan a könyvekhez kötődik. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a könyvben megjelenő módszerek a tanárok által alkalmazott módszerekben pontosan visszatükröződnének. Ezek a pedagógusok azok, akik

leginkább a tankönyvekre támaszkodnak ugyan, de a legkevésbé képzettek ahhoz, hogy jól értelmezzék a tankönyvek célkitűzéseit, módszertanát, és tartalmi értékelését (Williams, 1983). Ebbe a zsákutcába hajthatnak azok a gyógypedagógusok is, akiknek az idegennyelv-tanításhoz szükséges nyelvtudásuk ugyan megvan, de a nyelvtanításhoz szükséges módszertani ismereteik hiányoznak. *Meggyesné és Lesznyák* (2014b) vizsgálatából az derült ki, hogy a (gyógy)pedagógusok által felsorolt nyelvtanítási tevékenységek előfordulási gyakorisága egyértelműen a tanárközpontúságra utal. Kevésbé támaszkodnak a pedagógusok a tanulói aktivitásra, a kreativitásukra. Ugyanakkor a „gyakori ismétlés” után a leghatékonyabb módszerek közt említik az interaktív feladatokat, a játékot. A leggyakrabban említett tanórai tevékenységek a következők voltak:

- A tanár magyarul magyaráz
- A tanár szóban szavakat kérdez ki
- A tanár magyarul fegyelmez
- A tanár megmondja egy szó jelentését
- A tanuló másol
- A tanuló hangosan olvas
- A tanulók kitalálják egy szó jelentését
- A tanulók nyelvi játékot játszanak
- A tanulók magyarul beszélnek
- A tanuló idegen nyelven beszélnek (Meggyesné & Lesznyák, 2014b)

A következő táblázat azt mutatja, mely nyelvkönyvekből tanítanak leggyakrabban a pedagógusok.

A leggyakrabban használt nyelvkönyvek

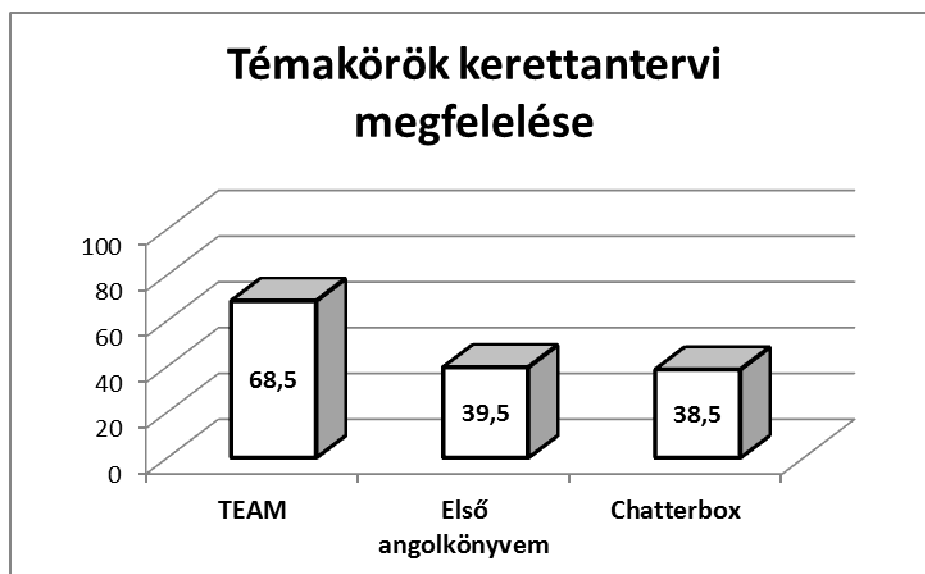
Szerző	Cím	Kiadó	Első kiadás éve	Célcsoport	Szükséges óraszám	Tanári kézikönyv
Odzené Szemenyei Márta	Első angolkönyvem	Apáczai Kiadó	2001	1. és 2. osztályos tanulóknak	heti 2	✓
Derek Strange	Chatterbox	Oxford University Press	1989	3-4. osztályos tanulóknak	heti 2 óra	✓
Poór Zsuzsánna	TEAM First Steps Together	Nemzeti Tankönyvkiadó / Nemzedékek Tudása	2003	9-10 éves tanulóknak	heti 3 óra	✓

Forrás: *Meggyesné – Lesznyák vizsgálata 2014b*

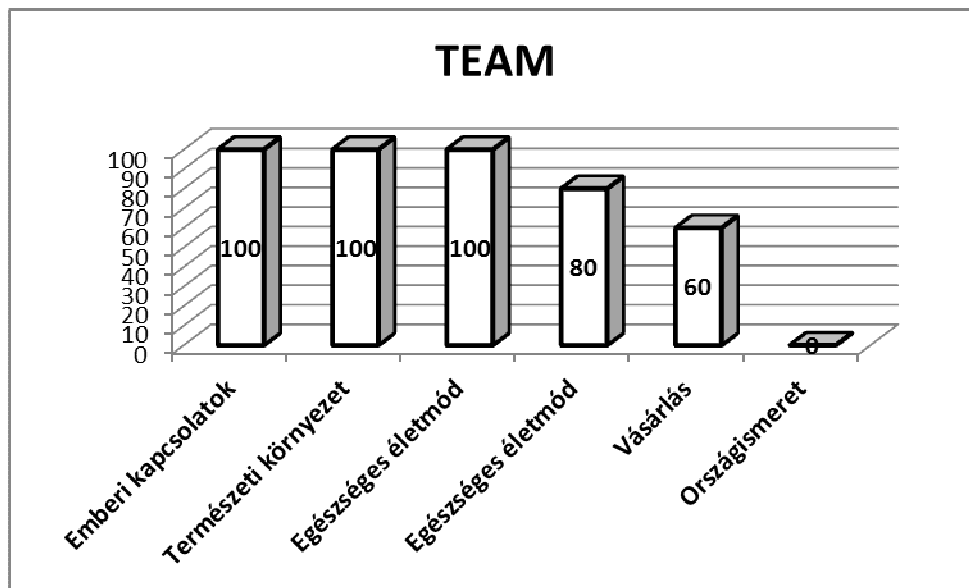
Kerettantervi megfelelés

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára készült kerettanterv meghatározza az idegen nyelv tanításának célját, a 7-8. évfolyam, mint bevezető, alapozó szakasz feladatait, a fejlesztési egységeket, a témaköröket. Az általános iskola felső tagozatán a cél az, hogy az idegen nyelv tanítása

járuljon hozzá a más tantárgyaknál megszerzett alapkészségek megerősödéséhez a tanulói tevékenységek középpontba állításával, a rendszeres ismétlés és gyakorlás megteremtésével. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegennyelv-oktatása során nem beszélhetünk a(z) (európai) nyelvi szintek meghatározásáról, mivel az idegen nyelv tanulását az egyéni képességek nagymértékben befolyásolják. Azonban a kerettantervi táblázatban megjelenő fejlesztési egységek a Közös európai referenciakeretben szereplő készségekre épülnek, ezeket adaptálták az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nyelvtanulási igényeire. (Kerettanterv az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára, 2013) A tankönyvek kerettantervi megfelelésének elemzésekor a kerettantervben meghatározott témaköröknek a vizsgált tankönyvekben való megjelenését vizsgáltuk. A kerettanterv hat fő témakört javasol az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegen nyelv-tanításában: Emberi kapcsolatok, Társadalmi környezet, Természeti környezet, Egészséges életmód, Vásárlás, Országismeret. A vizsgálatban e témakörök és altémák jelenlétét vizsgáltuk. Az enyhén értelmes fogyatékos tanulók kerettantervében meghatározott témakörök teljes lefedése mindössze két témakörben figyelhető meg a vizsgált tankönyvekben. A két témakör *Az emberi kapcsolatok* és a *Természeti környezet*. A teljes körű egyezés a TEAM című tankönyvben található. A tankönyvek összes témaköreire vonatkozó megegyezést mutatja a következő grafikon.

Látható, hogy a legnagyobb arányban a TEAM First Steps Together című nyelvkönyv témaköre fedik le a kerettantervben meghatározott témaköröket. Egy témakör kivételével (Országismeret) valamennyi témakör témáinak nagy százalékban megfelel e nyelvkönyv.

Az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek kerettantervei két évfolyamos szakaszokra adnak iránymutatást, így a témakörök a 7-8. osztályra vonatkoznak. A témák koncentrikusan bővítendőek. A témakörök alapján a TEAM a legalkalmasabb nyelvkönyv a három közül. Anyaga azonban 100-105 órára van tervezve, míg az eltérő tantervű iskolák tanterveiben heti 2 óra áll rendelkezésre az idegen nyelv-tanításra. Ha ezt a könyvet választjuk, érdemes két tanéven keresztül tanítani, kiegészítve azt a kerettantervben szereplő Országismeret témáival.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált három tankönyv témakörei csak részben fedik a kívánatos tartalmakat. Ahogy ezt *A leggyakrabban használt nyelvkönyvek táblázat* mutatja, ezek a könyvek más korosztály számára, nevezetesen kisiskolások számára készültek, akiknek érdeklődési körük, pszichés fejlettségük nem egyezik a hetedik osztályos tanulásban akadályozott (enyhén értelmi fogyatékos) tanulókéval.

Megfelelőség az illusztráció szempontjából

A tankönyvkiadók arra törekszenek, hogy az illusztrációk igazodjanak a tanulók életkori sajátosságaihoz és pszichológiai érettségéhez. A képeknek motiváló hatásúnak kell lenniük, hogy megkönnyítsék a tananyag befogadását, megértését, elsajátítását (Dárdai, 2006). A kép által hordozott információ közvetlenebbül jut el a befogadóhoz, mint az írás. Internacionális, egyetemes mondanivalót közvetít, persze a megértést mindig befolyásolja a kulturális háttér (Slezák, 2008). Az értelmi fogyatékosok miatt az idegen nyelv tanításában a szemléletesség és a szemléltetés nagyon fontos elem. A szemléletesség és szemléltetés kiemelt szerepet kell, kapjon a tanulók nyelvoktatása során, ezért a tankönyvben szereplő képanyag nagy jelentőséggel bír. Slezák (2008) a jó tankönyvi illusztráció ismérvei közt a következőket említi:

1. Felkelti az érdeklődést, motivációt
2. Asszociatív, gondolkodásra készített
3. Könnyen értelmezhető
4. Szemléletes
5. Hiteles
6. Jó minőségű, stílusos, humoros, ha szükséges

A három vizsgált tankönyv képi illusztrációja kevésbé felel meg a tanulásban akadályozott hetedik osztályos tanulók érdeklődésének, életkori sajátosságainak, illetve pszichés fejlettségének. Az első angolkönyvem című nyelvkönyv 1-2. osztályos gyermekek számára készült, képi ábrázolása teljes mértékben rajzos formájú. Nem tartalmaz fényképet, reprodukciót, térképet (rajzos formában sem), ábrát, grafikont. Inkább még az óvodás kori vizualitáshoz közelít. Figurái kedvesek, de messze nem a 12-13 éves tanulásban akadályozott gyermekek érdeklődésének, színvilágának felel meg. A nyelvkönyv illusztrációja a fent említett ismérvek egyikét sem teljesíti a tanulásban akadályozott tanulók tanítása során.

A Chatterbox című nyelvkönyvben a tankönyvi szövegek, párbeszéd, a szavak, kifejezések illusztrációjával találkozhatunk rajzos ábrázolásként. Miután ez a könyv a 3-4. osztályos gyermekek számára készült, a rajzok közelebb állnak ennek a korosztálynak az ízlésvilágához. A szereplőket kevésbé kiskgyerekként, inkább kiskamaszként ábrázolja, gyakori a vicces, humoros rajz is, ami e korosztályt motiválja, felkelti az érdeklődését. A tankönyv feladatai közt két olyan feladatot találhatunk, amihez nem rajz, hanem fénykép kapcsolódik. Az egyik feladatban tárgyak fényképrezszleteit láthatjuk, ki kell találni, mit ábrázol a kép. Egy másik feladathoz három fénykép tartozik London nevezetes parkjairól. Míg az előző esetben a kép funkciója szorosan kapcsolódik a feladat megoldásához, utóbbi esetében a képeknek pusztán dekoratív szerepük van. Ebben a nyelvkönyvben sem adekvát a képi ábrázolás módja és a 12-13 éves tanulásban akadályozott tanulók vizualizációja. Több jó minőségű fotó, és több, élet-közeli szituációt bemutató eseménykép (fotó) motiválná ezt a korosztályt.

A vizsgálat harmadik könyve a TEAM. A kiadványt a kezünkbe véve látjuk, hogy a könyv borítóján is érdekes témák szerepelnek, jó minőségű fényképekkel találkozunk. A tananyaghoz tartozó illusztráció nagyrészt rajzokból áll, de 5%-ban találunk a feladatok utasításai mellett jó minőségű, színes fényképeket. Ezen kívül találunk egy alaprajzot (térképolvasás kezdete), illetve egy térképet is. Az illusztráció tekintetében is a TEAM című nyelvkönyv tekinthető a tanulásban akadályozott kamaszgyerekek legmegfelelőbb tankönyvének a vizsgált három nyelvkönyv közül.

Összegzés

A tanulásban akadályozott tanulók idegennyelv-tanítása sok problémába ütközik. A nyelvet tanító gyógypedagógusok az idegennyelv-tanításának módszertanát nem ismerik, a nyelvtanárok pedig nem ismerik e tanulócsoporthoz tanulásai sajátosságait, kevésbé vannak tisztában a gyógypedagógiai módszertanával. Ahogy ez több kutatásban kiderült (Kapcsáné, 2000;

Meggyesné & Lesznyák (2014b) égető szükség lenne taneszköz fejlesztésre. Az ép fejlődésmentű tanulók számára írt nyelvkönyveket nem lehet jól használni a tanulásban akadályozott gyermekek idegennyelv-tanítása során. Témaköreik sem a kerettantervi ajánlásokat nem fedik le teljesen, sem az illusztrációjuk nem alkalmazkodik a 12-13 éves tanulásban akadályozott gyermek vizualitásához, gondolkodásához. Nem motiválóak, nem készítetnek gondolkodásra, nem tartalmaznak olyan valós szituációkat, amelyek e tanulók fantáziáját elindítanák, nyelvtanulási motivációjukat növelnék. A tanórai tevékenységek során a pedagógusok nem a tanulói tevékenységeket állítják középpontba (ahogy ezt a kerettanterv ajánlja), hanem a tanári tevékenységeket. (Meggyesné és Lesznák, 2014b) Szükséges lenne egy taneszköz család fejlesztése, hogy az idegennyelv-tanítás hatékonyabban folyjon az eltérő tantervű általános iskolákban, és valóban az esélyegyenlőség megvalósulásának egyik lehetséges tényezőjévé váljon.

Irodalomjegyzék

11. Melléklet. Kerettantervek a sajátos nevelési igényű tanulókat oktató nevelési-oktatási intézmények számára 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről.
http://kerettanterv.ofi.hu/11_melleklet_sni/index_sni.html [2014.12.08]
- Dárdai Ágnes (2006). A tankönyvek megítélésének minőségi paraméterei. In Karlovitz János (szerk.), *Tankönyvelméleti tanácskozás* (pp.56-60). Budapest: TANOSZ.
- Hrehovcik Teodor (2002). Foreign language textbook evaluation- methodological considerations. *ZESZYT*, (6). 217-230.
- Jaksa Éva (2006). *Inkluzív nevelés tanulásban akadályozott gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez. Idegen nyelv*. Budapest: SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
- Kapcsáné Némethi Júlia (2000). Az értelmi fogyatékosok iskolai könyvei és tankönyvei. *Educatio*, 9 (3), 591-597.
- Lesznyák Márta, & Meggyesné Hosszu Tímea (2014a). A tanulásban akadályozott gyermekek idegen nyelvtanulásának aktuális kérdései Magyarországon. Közlésre elfogadva, várható megjelenés: 2015 tavasza. Az előadás elhangzott: Magyar Nyelvészek Egyesülete, Kolozsvár, 2014. április 24-26.
- Meggyesné Hosszu Tímea, & Lesznyák Márta (2014b). Az idegen nyelvet tanító pedagógusok módszertani repertoárja a tanulásban akadályozott gyermekek iskoláiban. Az előadás elhangzott: XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia, Debrecen, 2014. november. 6-8.
- Mesterházi Zsuzsa (1998). A nehezen tanuló gyerekek iskolai nevelése. Budapest: BGGYFK.
- Slezák Ilona (2008). Tankönyv vizuális felépítése - Könyvészeti és nyomdai alapismeretek- A tipográfia és az illusztráció
<http://www.tanarakademia.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=53>
[2015.12.14.]
- Tánczos Judit (2006). A kognitív folyamatok zavarainak hatása az idegen nyelv tanulására. *Iskolakultúra*, 11, 3-11.
- Ur Penny (1996). *A course in language teaching: Practice & Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams (1983). Developing criteria for textbook evaluation. *ELT Journal*, 37 (3), 251-255.